

MILAN BENC

PRILOG DALJNJEM RAZVITKU DELEGATSKOG SISTEMA

Uvodna napomena

Ovaj se prikaz osniva na rezultatima dosadašnjih istraživanja izbornog ponašanja u SR Hrvatskoj¹ na koja su nadovezani rezultati o sudjelovanju građana u izborima 1974., temeljeni na preliminarnim rezultatima glasanja i na izbornim statistikama. Nadamo se da ćemo uskoro biti kadri izraditi potpuniju studiju, o izbornom ponašanju 1974., i tako dati cjelovitiju sliku o izbornom ponašanju građana i o izbornim procesima, to više što su ovogodišnji izbori temeljeni na novom izbornom sistemu, kojemu su osnove ustavne promjene 1974.

Rezultati dosadašnjih istraživanja

Istraživanja izbornog ponašanja u nas pokazala su dva tipa izbornog ponašanja, koja su uvjetno nazvana: a) *tradicionalni tip* i b) *urbani tip*.

Tradicionalni tip izbornog ponašanja nađen je u seoskim ili općenito nerazvijenim sredinama. Njegove su osnovne karakteristike: relativno visok odziv na izbore i relativno velik broj nevažećih listića. Takvo je izborno ponašanje pripisano većoj homogenosti nerazvijenih sredina, gdje su komunikacije neposrednije i primarnih oblika, te je u takvim sredinama olakšano djelovanje društveno-političkih čimbenika. U takvim je sredinama još uvijek očuvan tradicionalni patrijarhalni mentalitet, koji štuje društvenu moć i njoj se priklanja, pa svoje nezadovoljstvo ili političku pasivnost izražava »skrivenim« oblicima: nevažećim listićima.

Urbani tip izbornog ponašanja pripada gradskim sredinama ili općenito komunama na višem stupnju društveno-ekonomskog razvitka. Ovaj se tip odlikuje, u odnosu na tradicionalni, relativno većom apstinencijom, no broj je nevažećih listića relativno manji nego u nerazvijenim sredinama. Obrazloženje za ovakav tip ponašanja pokušalo se naći u obilježjima gradskog načina života koji karakteriziraju izrazitiji oblici privatizacije i individualizacije, te odatle i gubitak primarnih oblika komunikacije.

¹ Benc, Milan: *Društveno-ekonomski osnovi sudjelovanja građana SR Hrvatske u izborima* (doktorska disertacija).

Promatrajući odziv na izbore od svršetka rata do godine 1969, opažena su dva razdoblja:

— Od 1946., kada su u nas održani prvi poratni izbori, do 1963. opaža se neprekidni porast u odzivu na izbore, što je pripisano neprekidnom i ubrzanom društveno-ekonomskom razvitku, a posebno razvitku socijalističkih samoupravnih odnosa koji svoj puni izraz doživljavaju u ustavnim promjenama 1963.

— Od tog vremena do 1969. odziv na izbore sve je manji, tako da 1969. dosiže najnižu točku u cjelokupnom nizu; tumačenje ove pojave može se naći u ukupnim procesima i problemima društvenog razvitka tih godina.²

Utvrđeno je također da ekonomski napredak sam po sebi ne pridonosi neposredno većoj participaciji u izborima. Ova je pojava protumačena pretpostavkom da na sudjelovanje u izborima, na izbornu ponašanje, djeluje skupina složenih čimbenika koji se mogu grupirati i nazivati: neposredno ekonomsko stanje i opća politička situacija. Treba imati na umu da i trenutni politički ili ekonomski problemi utječu na smanjivanje participacije, ali ne djeluju na opće ideološko opredjeljenje, za ili protiv samoupravljačkog socijalizma (štoviše, broj opredijeljenih za samoupravljački socijalizam može se povećati, unatoč opadanju broja onih koji sudjeluju u društveno-političkom životu).

Inovacije u skupštinskom i izbornom sistemu

Od godine 1969. do danas mnogo se toga izmijenilo u društveno-političkom životu kako Hrvatske tako i Jugoslavije. Ponajprije, radi se o borbi s različitim pojavama frakcija u Savezu komunista i o drugim deformacijama koje su negativno utjecale na raspoloženje biračkog tijela. Proces reafirmacije jedinstva Partije i osnovnih komunističkih vrednota usklađenih s ciljevima razvitka socijalističkog samoupravnog društva i interesima radničke klase počeo je 21. sjednicom Predsjedništva SKJ, Drugom konferencijom SKJ, te Pismom Josipa Broza Tita i Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ, a nastavio se pripremanjem za republičke kongrese Saveza komunista i za Deseti kongres SKJ.

U tom istom razdoblju izvršene su pripreme i doneseni novi ustavi republika i novi Ustav SFR Jugoslavije. Oni proširuju mogućnost utjecaja radnih ljudi i građana na društveno-politički život i na ekonomski napredak, posebno inzistirajući na udruživanju rada u ovladavanju viškom vrijednosti, reprodukcijom i proširenom reprodukcijom u svim sferama društvenog života.

Samo ukratko označit ćemo one novine koje su utjecale na promjene izbornog sistema.

² Tako, na primjer:

a) Milka Planinc u svom referatu na VII kongresu SKH navodi: »Na Šestom kongresu SKH sa svom se ozbiljnošću ukazivalo na pojavu stagnacije u društvenom razvitku i ocjenjivalo da je to rezultat dubokih sukoba starog i novog sistema.« (»Vjesnik«, 8. III 1974. Prilog, str. 3.)

b) Juraj Hrženjak u svom referatu na Savjetovanju jugoslavenskih sociologa 1974. navodi da je Ustavom 1963. bilo omogućeno da egzistiraju dva politička sistema, što je bio kompromis postignut u borbi između etatičko-birokratsko-tehnokratske koncepcije i samoupravljačkih težnja radnih ljudi (šapirografirano, str. 10).

Novi ustavi ne razlikuju posredno i neposredno odlučivanje³. Uvodi se delegatski princip⁴, iz kojeg se izvodi sistem društveno-političkih zajednica. Delegat udruženog rada i delegat građana u komuni shvaćaju se kao spona u uočavanju, povezivanju i rješavanju svih društveno-političkih problema. Oni su nosioci neposrednih interesa sredine koja ih bira, ali i širih društvenih interesa.

Delegati čine delegaciju koja utvrđuje osnovne stavove za rad delegata i za njihovo sudjelovanje u odlučivanju, tako da delegati postupaju prema smjernicama samoupravnih organizacija i zajednica, stavovima delegacija i društveno-političkih organizacija, prema zajedničkim i općim interesima, a samostalni su u opredjeljivanju i glasanju. O svom radu delegati su obvezni izvješćivati birače, odnosno tijela koja su ih izabrala. Novi ustavi ne ostaju samo pri načelu o nepovredivom pravu radnika na odlučivanje o višku rada, nego, uz navedena pravila o postupanju delegata, postavljanju ukupni proces odlučivanja u svim fazama (informacija, odluka, kontrola) kao obvezu koja prožimlje cjelokupni društveno-politički sistem.⁵

Skupštinski sistem, temeljen na delegatskom principu, jednostavniji je nego prije. Umjesto pet vijeća, koliko ih je bilo po Ustavu iz 1963., sada se uvode svega tri vijeća, odnosno, na saveznom nivou, samo dva vijeća.⁶

Skupštinska vijeća u općini jesu: vijeće mjesnih zajednica, Vijeće udruženog rada i Društveno-političko vijeće. Odbornike općinskih skupština mjesnih zajednica biraju neposrednim glasanjem izabrane delegacije mjesnih zajednica. Odbornike u općinska vijeća udruženog rada biraju neposrednim glasanjem izabrane delegacije osnovnih organizacija udruženog rada. Odbornike u Društveno-političko vijeće skupštine općine, neposrednim glasanjem, biraju građani prema kandidatskoj listi koju predlažu društveno-političke organizacije. Broj delegata u mjesnim zajednicama, i odatle u općinska vijeća mjesnih zajednica, kao i broj delegata iz osnovnih organizacija udruženog rada, odnosno broj odbornika za općinska vijeća udruženog rada u načelu je proporcionalan veličini izbornog tijela. Sabor SR Hrvatske sačinjavaju: Vijeće općina u koje svaka općinska skupština mjesnih zajednica i svaka zajednica općina bira po jednog delegata, zatim Vijeće udruženog rada, u koje delegacije osnovnih organizacija udruženog rada biraju zastupnike, u načelu proporcionalno veličini izbornog tijela, te Društveno-političko vijeće Sabora, u koje općinske skupštine biraju u načelu proporcionalan broj zastupnika. Sabor bira svoje Predsjedništvo.

³ a) *Ustav SFRJ*, član 89.

b) *Ustav SRH*, član 123.

⁴ a) *Ibid.*

b) *Ustav SFRJ*, član 132—148.

c) *Ustav SRH*, član 200—220.

⁵ a) *Ustav SFRJ*, članovi 75—77 i 129—131.

b) *Ustav SRH*, članovi 106—107, 197—199 i 205.

⁶ a) Izborni sistem na temelju delegatskog principa i novog skupštinskog sistema prikazat ćemo, zbog jednostavnijeg pristupa, samo u osnovnim strukturama, jer i nije predmet ovog rada analiza ukupnog skupštinskog i delegatskog sistema.

b) *Ustav SFRJ*, član 133—135, 138, 139, 291, 292, 321.

c) *Ustav SRH*, član 202—203, 208, 209, 353.

Savezna skupština sastoji se od dvaju vijeća: Saveznog vijeća, u koje poslanike biraju općinske skupštine proporcionalno veličini biračkog tijela, i Vijeća republika, koje je sastavljeno na paritetnoj osnovi i u koje poslanike biraju republičke skupštine.

Savezna skupština bira svoje predsjedništvo.

Izborni sistem, unatoč pojednostavnjenju u odnosu na prijašnji, i dalje je ostao dosta složen. Njegova složenost proizlazi ponajprije z činjenice da se delegacije biraju po približnoj proporcionalnosti, a iz njih se biraju odbornici općinskih skupština, osim za društveno-politička vijeća, također po principu približne proporcionalnosti. Nakon ove faze izbora delegacija i odbornika općinskih skupština, prilikom izbora u skupštinska tijela Sabora i Savezne skupštine, broj zastupnika, odnosno broj poslanika za Vijeća udruženog rada i Društveno-političko vijeće, odnosno Savezno vijeće, bira se također po principu približne proporcionalnosti, dok se Saborsko vijeće općina i Savezno vijeće republika i pokrajina te Predsjedništvo SFRJ Jugoslavije formiraju na paritetnoj osnovi.

Ponajprije, budući da se sva skupštinska vijeća i predsjedništvo formiraju iz osnovnih delegacija, a onda i zbog samog sistema, izbori moraju teći u nekoliko faza:

- izbor osnovnih delegacija i odatle odbornika općinskih skupština;
- izbori za saborska vijeća i za Predsjedništvo Sabora;
- izbori za savezna vijeća i za Predsjedništva SFRJ.

U osnovi, ako »ukrstimo« navedene izborne faze i strukturu skupštinskog sistema, pokazuje se kako se izbori mogu grupirati u najmanje šest osnovnih skupina, a rad se očito ne da obaviti u relativno kratko vrijeme, što je potrebno da se održi prijeko potrebna politička atmosfera (tenzija) u širokom krugu birača. Osim što novi izborni sistem inauguriira proporcionalni i paritetni princip, ustavnim se odredbama uvodi zahtjev da u delegacijama moraju biti zastupljene približno proporcionalno sve strukture.

Ustavi definiraju općinu kao osnovnu samoupravnu teritorijalnu organizaciju i u ukupnom samoupravnom sistemu daju joj osobiti položaj.⁷ Ona je mjesto gdje se pomiruju teritorijalni i funkcionalni princip organizacije upravljanja. Prema tome, u slučajevima kad se općina javlja kao jedinica koja u neko vijeće delegira svog delegata, zastupnika u saborsko Vijeće općina, vjerojatno je proces kandidiranja olakšan, jer općinske skupštine biraju svog predstavnika. No problemi se vjerojatno javljaju u sastavljanju saborskog Vijeća udruženog rada koje se postavlja na proporcionalnom principu, ovisno o osnovnoj strukturi biračkog tijela, o granama i djelatnostima, kojih je raspored neravnomjeran.⁸ Tako je 27% izbornih jedinica udruženog rada u društvenom sektoru sastavljeno iz dviju li više općina ili čak 47% na isti način kad se uzmu u razmatranje i izborne jedinice individualnih poljoprivrednika. Društveno-političko vijeće Sabora formira se u svim slučajevima po izbornim po-

⁷ a) *Ustav SFRJ*, član 116—119; b) *Ustav SRH*, član 166—181.

⁸ a) *Zakon o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Vijeće udruženog rada Sabora SRH*, »Narodne novine«, 9/1974.

b) *Zakon o određivanju područja po kojima se biraju zastupnici u Društveno političko vijeće Sabora SRH i broju zastupnika koji se bira po tim područjima*, »Narodne novine«, 9/1974.

dručjima koja spadaju nekoliko općina, odnosno svaka grupa općina kao izbor-
na jedinica bira odgovarajući broj delegata. Kakve teškoće i kako opsežan rad
izaziva ovakva konfiguracija izbornih jedinica, može se lako pretpostaviti.
Govoreći o izborima 1974. ne smije se gubiti iz vida vremenski plan i pro-
gram njihova održavanja.

Najprije moramo imati u vidu normativnu djelatnost kao osnovu za tok
izbora:

— Ustav SFRJ, koji je proglašen 21. veljače 1974.;

— Ustav SRH, koji je proglašen 22. veljače 1974.;

— Pravila SSRN i SSH o predlaganju i utvrđivanju kandidata, koja su
donesena 21. veljače 1974.;

— Zakoni o izboru i pozivu delegata, koji su doneseni 22. veljače 1974.

Izborni su procesi, međutim, počeli prije, točnije od časa kad su izrađeni
i utvrđeni nacrti novih ustava, jer se s opravdanjem pretpostavljalo kako pri-
likom njihova proglašavanja neće biti više nikakvih izmjena ili dopuna. Tako
su, na temelju sličnih pretpostavaka, izrađeni i drugi dokumenti.

Izborni procesi započeli su početkom veljače 1974., kada je SSRN izdao
proglas o političkim pripremama i angažmanu društveno-političkih organiza-
cija u provođenju izbora. Neposredno nakon toga (11. veljače 1974.) objavljeni
su i kriteriji za predlaganje i izbor delegata. Slijedili su predizborni i izborni
postupci:

— Pretkandidacijski zborovi 19.—25. veljače 1974.;

— Kandidacijski zborovi od 26. veljače do 5. ožujka 1974.;

— Izbori u osnovnim samoupravnim organizacijama 18.—24. ožujka 1974.;

— U tijeku mjeseca travnja 1974. izabrani su odbornici za općinske skup-
štine, izuzev za društveno-politička vijeća, što je učinjeno prilikom iz-
bora u osnovnim samoupravnim organizacijama); planirani su kandida-
cijski skupovi za izbore u viša skupštinska tijela, te sami izbori; kon-
stituiraju se sva vijeća na svim nivoima u Republici.

početkom svibnja 1974.

Prikazani podaci pokazuju da je unatoč aktivnosti u provođenju izbora,
koja je počela prije nego što su proglašeni osnovni normativni dokumenti
(ustavi), cjelokupni proces trajao oko tri mjeseca. To je vrlo kratko vrijeme,
pogotovu ako se ima na umu da se radi kako o novom skupštinskom, tako i
izbornom sistemu, gdje nije bilo moguće da se svi problemi i postupci do kraja
razjasne i po potrebi normiraju, pa je vjerojatno u toku izbornog postupka bilo
mnogo nedoumica te je trebalo uložiti znatne napore kako bi se u samom
toku izbora problemi rješavali.

Kratkoća vremena vjerojatno je bila i razlogom što su osnovni normativni
i politički akti pisani vrlo složeno, tako da je i to očito bilo izvorom mnogih
nejasnoća. Na primjer, izborni se zakoni uopće ne mogu razumjeti bez po-
drobne analize saveznog i republičkog ustava, a isto je tako i s pravilima
SSRN i SSH o predlaganju i utvrđivanju kandidata.

Razlog ove forsirane političke aktivnosti u pripremi i izvođenju izbora
treba ponajprije tražiti u tome što su svi rokovi za donošenje novih ustava,
zbog potrebe za njihovo usklađivanje, prekoračeni, tako da su mandati pred-
stavnika izabranih 1969. produženi za godinu dana.

Općeniti su dojmovi da su relativno kratki rokovi utjecali na neobično oštar tempo u organizaciji i priprema izbora, ritam, koji bi vjerojatno u drukčijim uvjetima izostao. Nadalje, složenost izbornog sistema, isprepletanje izbornih jedinica, i ubrzani rad u pripremi i organizaciji izbora, dovodili su možda prije do nagodbe oko izbora pojedinih kandidata, a manje do pravog samoupravnog dogovora kakav novi ustavi inauguriraju, pogotovu ako se ima u vidu da je ustavima propisana zastupljenost svih struktura u skupštinskim vijećima.

Ipak, ocjene o organizaciji izbora 1974., bile su povoljne, unatoč ponekim problemima u nekim područjima ili regijama. O tome najbolje svjedoči odziv na izbore.

Odziv na izbore 1974.

U informaciji o provođenju izbora na području Zagreba i zagrebačke regije navodi se: »Osnovna karakteristika predizborne i izborne aktivnosti u Zagrebu (odatle i drugdje u Hrvatskoj, op. M. B.), može se izraziti time da izbori nisu shvaćeni kao politička kampanja, već su oni nastavak, kontinuirana politička aktivnost započeta 21. sjednicom Predsjedništva SKJ, Pismom druga Tita i Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ — političke aktivnosti koja se nastavlja intenzivnim radom na ustavnim promjenama i provođenju izbora.«⁹

Izborni procesi počinju predizbornim skupovima građana i radnih ljudi, na kojima se evidentiraju potencijalni kandidati. Slijede kandidacijski skupovi na kojima se utvrđuju kandidatske liste. Ove skupove građana i radnih ljudi pripremaju Socijalistički savez radnog naroda i Savez sindikata, a posebno im je važna uloga dana u zakonskoj regulativi izbornih postupaka, tako da ponajprije ove organizacije predlažu kandidate. Upravo zbog toga opseg zakonske regulative predlaganja i utvrđivanja kandidata relativno je malen. U Ustavu SFRJ o tome ima samo jedan član. Isto je tako i u Ustavu SRH. Zakon o izboru i opozivu članova delegacija u osnovnim samoupravnim organizacijama donosi o tome ukupno šesnaest članova (37—52), i oni se odnose isključivo na sâm proces i postupak u kandidiranju. Pravila Socijalističkog saveza i Saveza sindikata Hrvatske o predlaganju i utvrđivanju kandidata za članove delegacija u osnovnim samoupravnim organizacijama i zajednicama, kandidata za delegate u skupštinama društveno-političkih zajednica, te i kandidata za druge društvene izborne funkcije detaljno razrađuju postupak na ukupno devetnaest šapirografiranih stranica, a u sedamdeset i jednom članu.

Posebno valja naglasiti da su Socijalistički savez i Savez sindikata istaknuli kriterije za isticanje i predlaganje kandidata za delegate na zajedničkoj sjednici CK SSRNH i Gradskog vijeća Saveza sindikata Zagreba održanoj dana 11. II 1974. To su idejno-političke, moralne i radne kvalitete:

1. Jasna opredijeljenost kandidata za socijalizam, za socijalističku demokraciju i samoupravne društvene odnose kao jedine alternative na putu za potpuno oslobođenje čovjeka i za najpravednije društveno uređenje. S tim u vezi neizbježna je i njegova jasna opredijeljenost za ideologiju i politiku SKJ, jer se upravo na toj ideologiji konstituira naše društveno uređenje, jer je upravo

⁹ Gradska konferencija SSRNH Zagreb, »Bilten«, 5/1974.

na toj ideologiji i koncipirana ova četvrta ustavna reforma.

Kada se traži jasna opredijeljenost, misli se na provjerenu opredijeljenost. Svaki kandidat trebao je dati svoj osobni doprinos u političkoj akciji za izgradnju samoupravljanja.

2. Aktivno djelovanje i osobni doprinos kandidata u izgradnji i ostvarivanju samoupravnih društvenih odnosa u organizacijama i sredinama u kojima djeluju i rade na osnovama trajnih i jedinstvenih interesa radničke klase i cjeline revolucionarnog pokreta i osvjedočenost u borbi protiv pojava i nosilaca grupaštva, frakcionaštva, parcijalnih interesa, protiv oportunitizma, malograđanske svijesti i karijerizma.

3. Da bi se daljnja borba za ostvarivanje interesa radničke klase inspirirala i razvijala na tekovinama naše revolucije, prijeko je potreban angažiran odnos kandidata prema svemu što je stvoreno narodnooslobodilačkom borbom i socijalističkom revolucijom. Kandidat mora biti osvjedočeni borac za jačanje i razvijanje bratstva i jedinstva, za učvršćivanje ravnopravnosti jugoslavenskih naroda i narodnosti. Onome koji nije svjestan neprocjenjive vrijednosti ove velike tekovine jugoslavenske revolucije ili se nije spreman boriti da se ona očuva i razvije, ne može biti mjesta među kandidatima.

4. Svaki kandidat treba da bude dobar i sposoban radnik i vrijedan stvaralac na svom radnom mjestu. Logično je da se od onoga tko je neodgovoran i nesposoban na svom radnom mjestu ne može očekivati da bude konstruktivan na nekoj društvenoj funkciji.

Kandidati moraju biti uzorni i poštenu ljudi u svom osobnom i društvenom životu, ljudi poznati kao istinski borci za dobre ljudske odnose, drugarstvo i solidarnost.

5. Doprinos kandidata jačanju i razvijanju općenarodne obrane i društvene samozaštite, nesvrstane politike Jugoslavije i međunarodne suradnje na osnovama ravnopravnosti, nezavisnosti i nemišanja u unutrašnja pitanja drugih naroda, borbi za mir i socijalizam u svijetu.

6. Budući delegati moraju posjedovati umješnost i sposobnost da usklađuju različite interese, i da se pravilno odnose prema usklađivanju užih i širih društvenih interesa, moraju znati procjenjivati ono bitno u samoupravnom sporazumijevanju i društvenom dogovaranju. Moraju imati sposobnost da izražavaju interes radnih ljudi u svim samoupravnim odlukama i hrabrosti da se bore protiv suprotnih interesa, zloupotrebe, korupcije, protekcionaštva, malograđanske kombinatorike, svake vrste karijerizma i tome slično.

Ovi su kriteriji zajedno sa zadacima radnih ljudi i građana u pretkandicijskom i kandidacijskom postupku objavljeni u dnevnom tisku. I izborni su zakoni objavljeni u dnevnom tisku kao posebni prilozi, ali Pravila socijalističkog saveza i Saveza sindikata nisu objavljena, tako da je ukupni predizborni postupak ostao djelomice nejasan široj javnosti, pa su posebno organizirane informativne službe pri društveno-političkim organizacijama imale velik i važan posao oko potrebnih objašnjenja.

Već i ovaj kratki prikaz pretkandicijskog i kandidacijskog postupka u zakonskim i društveno-političkim regulativima pokazuje osobito značenje ovih faza u izbornom postupku, tako da se stvarna selekcija kandidata obavljala upravo u toku izbornih priprema. Ako tome dodamo da su se građani i radni ljudi na tim sastancima izjašnjavali o potencijalnim kandidatima i kandidatima

javno (dizanjem ruku), i to pojedinačno za svakog predloženog, jasno je da sam čin glasanja postaje manifestacijski akt, kojim se, tajnim glasanjem, potvrđuju (ili ne potvrđuju) raniji dogovori.

Ipak, sudeći po nekim podacima i općim opažanjima, ako građani nisu bili s bilo kojeg razloga zadovoljni s predloženim listama kandidata, ako možda u nekim slučajevima nisu poznavali kandidate čin manifestacije transformirao se u akt biranja.¹⁰

Na žalost, ne raspoložemo potrebnim podacima za bilo kakav prikaz pretkandidacijskih i kandidacijskih postupaka i procesa te ostavljamo ovu važnu, rekli bismo, najvažniju fazu u izbornim procesima, potpunijim istraživanjima za koja se nadamo da ćemo ih obaviti. Zbog toga na ovom mjestu pokušat ćemo prikazati, na osnovi do sada objavljenih preliminarnih i nepotpunih podataka, neke značajke u vezi s odzivom na izbore.

Ocjenjuje se da je ukupni odziv na izbore u SR Hrvatskoj bio oko 91%.

Odziv birača po osnovnim grupama u izborima 1974. bio je sljedeći:

— za delegacije udruženog rada	89,2%
— za delegacije individualnih poljoprivrednika	91,0%
— za delegacije mjesnih zajednica i odbornika u društveno-političkim vijećima općinskih skupština	90,7%

Amplituda varijacije vrlo je mala i iznosi svega 1,8% te je vjerojatno možemo pripisati djelovanju nekih slučajnih čimbenika.

Ako, međutim, usporedimo odziv na izbore u Hrvatskoj s onim iz prijašnjih godina, nailazimo na osobitost koja ima posebno značenje:

Godina 1946. — odziv 92,7%

Godina 1963. — odziv 95,0%

Godina 1969. — odziv 86,7%

Godina 1974. — odziv oko 91 %

Podaci pokazuju da je unatoč manjim oscilacijama odziv na izbore rastao u periodu 1946.—1963., kada je dosegao najviši nivo u poratnom razvitku, da bi u razdoblju 1963.—1969. odziv na izbore opadao, tako da 1969. doseže najnižu točku u poratnom razvitku. Ova je tendencija opadanja u odzivu na izbore prekinuta 1974.

Tendenciju opadanja u odzivu na izbore u razdoblju 1963.—1969. pripisali smo pojavama društvenih deformacija i kolebanja u političkoj i u ekonomskoj sferi za razliku od ranijeg perioda koji je obilježen kontinuiranim društveno-ekonomskim napretkom, koji kulminira Ustavom iz 1963. Taj Ustav otvara nove perspektive socijalističkom samoupravljanju postavljaajući ga institucionalno i na najvišem nivou u ukupni društveno-politički sistem.

Prema tome, razloge većem odzivu u izborima, kako ga one u 1963, tako i za ove u 1974., treba, kako se čini, ponajprije tražiti u sljedećim čimbenicima:¹¹

¹⁰ Po izvještaju Komisije CK SKH za društveno-politički sistem, u tri općine u Hrvatskoj društveno-politička vijeća nisu izabrana, a u osam općina svi kandidati nisu dobili dovoljan broj glasova (»Vjesnik«, 30. III 1974.).

¹¹ Sejmor Lipset u djelu *Politički čovjek*, Rad, Beograd, 1969, str. 228, navodi: »Grupa će pokazivati veći stepen učešća na izborima 1) ako vladina politika ima jakog utjecaja na njene interese, 2) ako je u mogućnosti da se obavesti o značaju političkih odluka po svoje interese, 3) ako je izložena društvenom pritisku da glasa, 4) ako nije izložena pritisku da glasa za različite političke partije.«

— u usklađenosti politike s interesima građana i radnih ljudi, posebno njezine djelatnosti na reafirmaciji klasnih interesa i komunističkih vrednota;

— u kontinuiranoj djelatnosti na stabilizaciji društveno-ekonomskih i političkih prilika, posebno u pogledu uspostavljanja jedinstvene i jasne političke orijentacije u svakodnevnoj političkoj praksi;

— u obaviještenosti radnih ljudi i građana o značenju i važnosti te politike i na osnovi nje odluka po interesu građana i radnih ljudi, te

— u općoj političkoj atmosferi koja je utjecala na građane i radne ljude da izađu na izbore.

Premda nemamo cjelovitu predodžbu o kandidacijskim i pretkandidacijskim postupcima, i političkoj situaciji u pojedinim općinama, čini se da treba pretpostaviti kako je političkih problema u pogledu pojava raznih interesnih grupa, koje su možda forsirale svoje kandidate, bilo manje nego u izborima 1969. pa je i odziv na izbore bio veći.¹² Preciznije i potpunije o tome mogu pokazati jedino daljnje analize.

Pregled preliminarnih i nepotpunih podataka o odzivu na izbore 1974. pokazuje zanimljive karakteristike:

Regija	U%		
	Delegacija udruženog rada	Delegacija individualnih poljoprivrednika	Delegacija mjesnih zajednica i za odbornike društveno-političkih vijeća općina
Bjelovar	94,6	94,7	96,1
Karlovac	95,8	92,0	94,4
Osijek	91,2	87,6	93,0
Rijeka	87,8	94,6	92,5
Sisak	90,9	—	92,2
Split	86,7	84,5	92,0
Varaždin	93,0	96,0	94,6
Zagrebačka regija:			
Zagreb-grad	86,7	87,1	79,6
Zagreb-ostalo	95,1	90,1	93,5
SR Hrvatska-ukupno	89,2	91,0	90,7

Izvor: »Vjesnik«, 28. III 1974.

Amplitude varijacije različite su unutar pojedinih skupina: najmanja je amplituda u odzivu na izbore za delegacije udruženog rada (9,1%), slijedeći, po veličini, amplituda odziva individualnih poljoprivrednika (11,5%), a najveća je kod odziva za delegacije mjesnih zajednica, odnosno za društveno-politička vijeća općina (16,5%).

Ako pokušamo ove različite amplitude interpretirati s pomoću ranijih navoda, očito proizlazi, unatoč pomanjkanju podataka po općinama, da je rela-

¹² Vidi bilješku 10.

tivno najstabilnija politička situacija, posebno s obzirom na provođenje izbora, u organizacijama udruženog rada, a da je rad u nekim teritorijalnim jedinicama vjerojatno opterećen još uvijek mnogim pitanjima i problemima.

Korelacijska analiza (Pearsonov koeficijent korelacije ranga) između odziva na izbore i nacionalnog dohotka *per capita* po regijama dala je slijedeće rezultate:

— delegacije udruženog rada	$r' = -0,33$
— delegacije mjesnih zajednica i za odbornike društveno-političkih vijeća općina	$r' = -0,33$
— individualni poljoprivrednici	$r' = -0,03$

Koeficijenti korelacije nisu statistički značajni,¹³ ali njihov predznak (minus) pokazuje tendenciju da odziv na izbore opada sa stupnjem razvijenosti pojedine regije.

Čini se osobito važno, bez obzira na u nekim slučajevima dosta velike razlike u postocima odziva u pojedinim grupama, da je u dva slučaja (za delegate udruženog rada i delegate iz mjesnih zajednica, te za odbornike društveno-političkih vijeća općina) nađen isti koeficijent korelacije. To upućuje na istovjetnost u izbornom ponašanju dviju najvećih skupina birača, točnije: da se birači ponašaju doduše u skladu sa svojim interesima, kao što je naprijed pokazano, ali da pri tome ne mogu ostati izvan utjecaja (entropije ili poticaja) koje nalaze u svojoj sredini s obzirom na njezine razvojne karakteristike. O tim razlikama najrječitije govori usporedba između grada Zagreba, područja s najvišim nacionalnim dohotkom po stanovniku i s relativno najslabijim odzivom na izbore¹⁴, te ostalih općina zagrebačke regije, gdje je nacionalni dohodak po stanovniku znatno niži, a odziv na izbore viši.

U prilog naglašavanju ove pojave treba spomenuti da su općine u kojima je odziv na izbore 1974. bio najveći (13 općina) u za delegacije udruženog rada odziv je bio veći od 96%, a u 21 općini za delegacije udruženog rada odziv je bio veći od 98%.¹⁵ Ove općine međutim pripadaju skupini gdje je nacionalni dohodak po stanovniku upola niži od najvišeg (izuzev u 2 općine — za delegacije udruženog rada i u 3 općine — za delegacije mjesnih zajednica, u kojih je dohodak po stanovniku viši od polovice najvišeg, ali još uvijek manji od jedne trećine najvišeg). Ili, ako primijenimo klasifikaciju koju je uveo Pusić, onda sve općine koje se spominju imaju manje od polovice amplitude komponente.

Umjesto zaključka

Rezultati o izbornom ponašanju birača na izborima 1974., bez obzira što se ponekad analiza osnovala na nepotpunim i prethodnim podacima, i što ne

¹³ Po S. P. Emilfordu u *Osnovi psihološke i pedagoške statistike* (Savremena administracija, Beograd, 1967, str. 527) koeficijent korelacije za 9 govora vrijednosti značajan je na nivou 0,5 ako je veći od 0,6 a za 8 govora vrijednosti ako je veći od 0,643.

¹⁴ Relativno manji odziv birača na izbore na području grada Zagreba djelomice se tumači nesređenim biračkim spiskovima. (Gradska konferencija SSRNH Zagreb, »Bilten«, 5/74.).

¹⁵ »Vjesnik«, 28. III 1974.

obuhvaća cjelokupni proces, daju osnove za potvrdu rezultata istraživanja izbora iz 1969.:

1. Na temelju analize regulative izbora pokazalo se da je, s obzirom na složenost izbornog sistema i relativno kratko vrijeme za provedbu izbora, bilo znatnih organizacijskih teškoća i povremenih nejasnoća. Administrativnih prepreka bilo je ponajprije u manjkavim biračkim spiskovima, osobito za neka područja. Međutim, ove organizacijske i administrativne teškoće, premda ih treba ukloniti i tako olakšati izborne procese, nisu takve da sprečavaju sudjelovanje građana u izborima, ako to oni žele;

2. Promatrajući opće tendencije u vremenskoj dimenziji odziva na izbore, može se zaključiti da nema automatizma u uspostavljanju novih društveno-ekonomskih odnosa isključivim djelovanjem ekonomskih faktora. Ekonomski razvitak može samo biti preduvjet, ali ne i jedini temelj za razvoj društveno-ekonomskih i političkih odnosa. U sadašnjem pravcu razvoja nužna je organizirana djelatnost društvenih snaga, kao nosilaca interesa radnih ljudi i građana, radničkih klasnih interesa. U skladu s tim stabilna i jasna politika o kojoj su birači obaviješteni, u kojoj kao kreatori sudjeluju, osnova je za doseganje ciljeva samoupravljačkog socijalizma, za ovladavanje viškom rada i za samoupravljanje kao imanentan sadržaj života i rada čovjeka i njegove egzistencije;

3. Na osnovi regionalnih usporedaba mogu se utvrditi ovi *strukturalni tipovi* izbornog ponašanja:

- a) tradicionalni u nerazvijenim sredinama s relativno većim odzivom, te
- b) urbani u razvijenim sredinama s relativno manjim odzivom na izbore.

Ovi tipovi, naravno, nisu oštro odijeljeni, nego su samo krajnosti na kontinuumu.

4. Nadovezujući na iznesene zaključke možemo istaknuti opće pravilo da ekonomski napredak ili ekonomsko stanje sami po sebi ne pridonose većem sudjelovanju građana u izborima, a suprotno: civilizacija, individualizacija i privatizacija, ako izostanu drugi poticaji, čimbenici su koji participaciju umanjuju.

Ostale zaključke o izborima 1974. prepustit ćemo daljnjim istraživanjima.

MILAN BENC

TENDENCIES IN THE DEVELOPMENT OF THE DELEGATIONAL SYSTEM

(Summary)

The survey is based on the preliminary results of an investigation of the 1974 election in Croatia, examined in conjunction with the earlier investigations from the field of electoral sociology, with special reference to electoral behaviour in 1969.

The period between 1969 and 1974 is marked by numerous changes in the social and political life of Yugoslavia. Especially significant are the consolidation

of unity in the League of Communists, the process of reassertion of basic communist values, and the adoption of the new constitutions.

From the standpoint of the electoral system, the new constitutions have introduced the delegational principle in the election of all bodies of the assemblies. The delegacy extends the possibilities for the working people and the citizens to exercise influence on socio-political life and on economic development.

The analysis of the statutory regulations introduced in 1974 reveals that, despite some simplification, the electoral system remains a complex process, going through numerous stages and forms of development. The brief time span allotted to the electoral process in 1974 is the cause of numerous organizational and administrative difficulties, and sometimes also of a lack of clarity.

A consideration of electoral response from the temporal aspect indicates that the response of the electorate was better than before. An examination of time series of response rates of the voters during the various electoral periods and the comparison of these series with socio-political events and situations demonstrate that a clear and stable policy, on which the electorate has been adequately informed, constitutes a crucial factor of response in elections.

The suggestion is further made that economic factors, or economic advancement, alone do not automatically warrant the establishment of new and more progressive socio-economic relations. A correlational analysis of the degree of development measured in terms of per capita national income and of the response of voters in various regions of Croatia has confirmed the earlier results, revealing the existence of two structural types of electoral behaviour: traditional behaviour in underdeveloped regions, where the response is greater due to primary solidarity, and the urban type of behaviour in better developed regions, where the response is relatively lesser.

The results of the investigation support the hypothesis that economic advancement by itself does not entail greater participation of voters in elections and that, on the contrary, urbanisation and civilisation, if other kinds of incentive are lacking, represent factors diminishing that participation.

Prevela Vesna Grbin